

Kapittel 9

Samvittighetsfrihet for å ikke pålegges å uttrykke lojalitet til et regime

I Børre Knutsen-dommen som ble omtalt i kapittel 5, konkluderte Høyesterett med at det i 1942 «var berettiget å nedlegge den statlige del [av presteembetet] når staten viste seg uskikket som kirkestyre.»¹

Quisling-regimet så prestene og lærerne som viktige å få over på sin side, men det store flertallet av både prester og lærere protesterte mot dette. Svaret fra prestene var å frasi seg presteembetet, si nei til lønn fra staten, men fortsette å tjene i sin(e) lokale menighet(er). Den motstanden som prester og lærere utviste mot Quisling-regimet, er i ettertid blitt kalt kirkekampen og lærerkampen.² Samvittigheten var sentral i skrevet kalt *Kirkens Grunn*, som begrunnet at det var umulig å samarbeide med en stat som blandet seg inn i kirkestyret, som vi skal se om litt.

De svarene på et urettmessig regime som var nødvendige i 1942, er naturligvis svært langt fra den situasjonen vi har i Norge og nær sagt alle andre land i dag. Vi kan likevel diskutere hva myndighetene med rimelighet kan forvente av sine innbyggere, og hva innbyggerne kan forvente av myndighetene.

Tre begrepsavklaringer er nødvendige: Myndigheter, regime og regjering. Myndigheter utgjøres av alle organer som representerer statsmakten,

1 Høyesterett, 1983, s. 2019.

2 Kvam, 2018.

og statsmakten er den eneste aktør som har såkalt monopol på rettmessig eller legitim utøvelse av vold, gitt at dette er nødvendig for å forsvare statens interesser. Regime brukes som et særegent uttrykk for myndighetsutøvelse, og knytter seg ofte til en viss ideologi. Et regime kan være knyttet til én regjering, som altså er det organet som har utøvende myndighet i et land. Det er også mulig å knytte flere påfølgende regjeringer til et gitt regime. Eksempelvis brukes Putin-regimet om perioden i Russland fra 2000, da Vladimir Putin ble utpekt til president av Boris Jeltsin, som gikk av som president den siste dagen av forrige årtusen.

Først forklares hovedargumentene som ble brukt av norske biskoper og organisasjonsledere mot Quisling-regimet. Deretter drøftes hvordan lojaliteter til religiøse autoriteter og lojaliteter til politiske autoriteter kan kollidere, med tre krav til tros- og livssynssamfunn: (i) krav til medlemmer, både samlivsform og å unngå kontakt med ikke-medlemmer; (ii) krav til skoledrift; og (iii) krav til å arbeide mot tvangsekteskap og kjønnglemllestelse, som sammen med «negativ sosial kontroll» løftes fram i lovproposisjonen om ny lov om tros- og livssynssamfunn, og kan begrunne det å nekte statsstøtte.³ De tre begrepene finnes ikke i loven og heller ikke i forskrift om registrering av og tilskudd til tros- og livssynssamfunn.⁴ Deretter drøftes den økte vekten på religiøst forankret nasjonalisme og vekten på såkalte «tradisjonelle verdier». Videre forklares hvordan myndighetene kan legge til rette for mangfold. Til slutt identifiseres og drøftes hvilke krav som stilles i moderne demokratier som det norske, for å oppnå statsborgerskap.

3 Regjeringen, 2019c, s. 80.

4 Forskrift til integreringsloven, i kraft fra 1. januar 2021, bruker begrepet «negativ sosial kontroll» i § 3 om foreldreveiledning og i § 65 om Fylkeskommunens ansvar for regionale integreringsoppgaver.

Norske biskoper og organisasjonsledere vs. Quisling-regimet

Den norske kirke var en «religion of the status quo» da krigen startet, men kom ut av krigsårene som «a religion of resistance».⁵ I starten forsøkte faktisk Den norske kirkes biskoper å tilpasse seg, og i september 1940 sendte de ut en endret kirkebønn som ikke omtalte den norske kongen.⁶ Biskopene aksepterte at folkerettens regler om okkupasjon måtte gjelde, men utover høsten 1940 ble det tydeligere at regimet ikke ønsket å etterleve folkerettens bestemmelser om hva en okkupasjonsmakt kan gjøre overfor befolkningen i det området den okkuperer.

Regimet ville oppheve prestenes taushetsplikt, med mulighet for å kunne arrestere dem som ikke ville føye seg. Etter hvert forsøkte Quisling-regimet å presse Den norske kirke til å slutte opp om ulike opprop, blant annet mot den kommunistiske fare, i det såkalte bolsjevikoppropet fra 1941. Videre forsøkte NRKs ledelse, som var lojal mot regimet, å få regimevennlige budskap inn i de daglige radioandaktene. Mens Quisling-regimet kritiserte Den norske kirkes biskoper for å ta politisk standpunkt, forventet altså det samme regimet at prestene skulle signere på et politisert opprop og formidle politiserte andakter.

I det såkalte Hyrdebrevet fra 1941 heter det: «Når samfunnets øvrighet tillater vold og urett og øver press på sjelene, da er kirken samvittighetens vokter.»⁷ Dette minner om Menno Simons, som vi så i kapittel 3. Samtidig støttet biskopene ikke direkte aksjoner, ved å formane «vårt folk til å avstå fra vold og urett.»⁸ På dette tidspunktet var det viktig å formulere seg slik at biskopene skapte bred oppslutning i store deler av den norske befolkningen for det bruddet med den rådende statsmakten som de antakelig så ville komme.

Dette bruddet skjedde utad med Kirkens Grunn fra 1942. Da dette brevet ble lest opp i kirkene 1. påskedag, hadde biskopene allerede brutt med statsmakten. Kirkens Grunn handlet om å begrunne dette valget og skape bred oppslutning for at prestene ville følge biskopene. 93,7 % av prestene valgte å bryte med regimet. Kirkens Grunn har seks deler, og hovedbudskapet er:

5 Hassing, 2014.

6 Gjengitt i Austad, 2005, s. 40–41.

7 Gjengitt i Austad, 2005, s. 54.

8 Gjengitt i Austad, 2005, s. 55.

i) Guds ords frihet; ii) ordinasjonen som kall til å utføre Guds gjerning; iii) en sann kirke må gå imot alt voldelig samvittighetspress, og iv) motsette seg at verdslig øvrighet organiserer en «moralsk barne- og folkeopdragelse»; v) det er synd mot Gud om det ene regimente (staten) søker å oppkaste seg til herre over det andre (kirken); og vi) kirken er i alle Guds saker suveren og åndelig fri.

Selv om Gud og kirke er sentralt, handler Kirkens Grunn grunnleggende om å motsette seg totalitære krav på å herske over samvittigheten.

Det sto ingenting om bekymring for jødene i Kirkens Grunn. Grunnen var at den sentrale forfatteren, biskop Eivind Berggrav, mente at det ville svekke fronten mot NS-regjeringen dersom man samtidig valgte å angripe den tyske okkupasjonsmakten for eksplisitt, og han angret ikke senere på denne vurderingen.⁹ Da det såkalte Hebreerbrevet kom 10. november 1942, var mange av jødene allerede arrestert.

Biskopene valgte i sine brev under krigen å uttrykke seg på måter som er ulikt hvordan man ville uttrykke seg i dag. For det første var biskopene større autoriteter, som følge av at over 96 prosent av befolkningen i Norge var medlemmer i Den norske kirke; i dag er andelen under 62 prosent. For det andre var det en forutsetning at staten hadde en tydelig kristen basis, som uttrykt i Grunnloven § 2, og at det å appellere til kristen tenkning også for staten var akseptabelt. For det tredje var kirkens rolle i kristendomsundervisningen og i den moralske oppdragelse av barn langt mer sentral enn i dag. For det fjerde kunne biskopene hevde at det var legitimt for kirken å motsette seg parolen «kunsten for kunstens skyld», og at både kunsten og andre såkalte «livsområder» må ta hensyn til «Guds klare ord og bud.»¹⁰ I dag er det økt vekt på kunstens frihet, som ikke kan begrenses av «Guds klare ord og bud».

Uansett er vekten på at staten ikke skal styre samvittigheten og urettmessig gripe inn i kirkens anliggende et viktig budskap, og Den norske kirke, de andre kirkene og kirkeorganisasjonenes agering var med på å styrke motstandsviljen i befolkningen.

9 Hassing, 2014, s. 156, s. 208–209.

10 Gjengitt i Austad, 2005, s. 87.

Lojaliteter til religiøse autoriteter vs. lojaliteter til politiske autoriteter: Brunstad Christian Church og Jehovas vitner

Lov om tros- og livssynssamfunn, i kraft fra 1. januar 2021, spesifiserer at tilskudd etter § 6 kan nektes «[d]ersom et tros- eller livssynssamfunn, eller enkeltpersoner som opptrer på vegne av samfunnet, utøver vold eller tvang, fremsetter trusler, krenker barns rettigheter, bryter lovbestemte diskrimineringsforbud eller på andre måter alvorlig krenker andres rettigheter og friheter ...»,¹¹ eller oppfordrer til og støtter dette. Videre – som jeg vil vise under – kan tilskudd nektes ved finansiering som kommer fra visse stater.

Brunstad Christian Church (BCC), tidligere kjent som Smiths venner, fikk utsatt utbetaling av statstilskudd for 2024 og ble vurdert av Statsforvalteren i 2024 og 2025 etter at flere hadde varslet mot BCC. Utfallet ble at BCC fikk tilbake statsstøtten for 2024 og 2025.¹² Grunnen til at Statsforvalteren grep inn, er at medlemsvilkårene – som ikke lenger finnes på hjemmesiden – forstås som «uforholdsmessig inngripende» ved å stenge ute fra gudstjenester personer i samboerskap eller homofilt samliv.¹³ Homofil *orientering* er altså ikke ankepunktet, men det å velge en samlivsform som strider mot læren til BCC; denne læren er oppsummert i et omfattende *Trosgrunnlag*.¹⁴ Ordet «synd» finnes i alt 410 ganger i dokumentet, uten at det konkretiseres hvilke handlinger som utgjør synd.

Jehovas vitners læregrunnlag, *Organisert for å gjøre Jehovas vilje*,¹⁵ er langt tydeligere, både om handlinger og om hvordan lederne – de eldste – i menigheten må disiplinere dem som har syndet. Til å veilede lederne finnes *Vær hyrder for Guds hjord*.¹⁶ En som ikke angrer sine synder, vil ekskluderes, og konsekvensene av eksklusjon er tydelige: «Dette vil få trofaste brødre og

11 Lov om tros- og livssynssamfunn, § 6, første ledd (utdrag); se også Stortinget, 2020b, s. 43.

12 Brunstad Christian Church, 2025.

13 Gilje og Kvamme, 2025; gjengir statsforvalteren i Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus.

14 Brunstad Christian Church, 2022.

15 Jehovas vitner, 2021.

16 Jehovas vitner, 2023.

søstre i menigheten til å slutte med å omgås den personen. – 1. Kor 5:11.»¹⁷ Videre heter det om tiltakene mot dømte mindreårige «som begår alvorlige synder» at de eldste skal «ikke forsøke å skjerme den unge overtrederen mot nødvendige disiplinære tiltak.»¹⁸ En mindreårig som «ikke angrer», blir ekskludert.

Tiltakene mot mindreårige er sentrale i vurderingen av Jehovas vitner gjort av Statsforvalteren i Oslo og Viken (nå Statsforvalteren i Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus; heretter: «Statsforvalteren»). Likevel viser ikke Statsforvalteren til § 3 i lov om tros- og livssynssamfunn – om barns rett til medvirkning i alle forhold som gjelder barnets utøvelse av tro eller livssyn – og den tilsvarende bestemmelsen i Grunnloven § 104 første ledd – «De har rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder dem selv, og deres mening skal tillegges vekt i overensstemmelse med deres alder og utvikling ...»¹⁹ Statsforvalteren viser til Grunnloven § 104 tredje ledd og FNs Barnekonvensjon artikkel 19, som begge verner barns integritet og trygghet,²⁰ og understreket at måten Jehovas vitner praktiserte ikke-kontakt mellom medlemmer og ekskluderte, var «systematisk, vedvarende eller forsettlig ...»²¹

Jehovas vitner gikk til sak – etter at trossamfunnet også mistet registreringen som trossamfunn,²² slik at man ikke lenger har vigselfrett, og anmod-

17 Jehovas vitner, 2021, s. 152; Jehovas vitner, 2018, s. 40 viser også til 2. Joh. 9-11); vers 10b-11 sier at i møte med personer som «ikke har denne læren, så ta ikke imot ham i deres hjem, og ønsk ham ikke velkommen. For den som ønsker ham velkommen, blir medskyldig i det onde han gjør.» Merk at mens flertallet i Høyesterett vektla *Bli i Guds kjærlighet*, la mindretallet mest vekt på *Bevar dere selv i Guds kjærlighet* (Jehovas vitner, 2016). Se også Jehovas vitner, 2015, s. 29–31, som beskriver en fars relasjon til sin ekskluderte sønn på s. 31: «Han var fremdeles sønnen min, men den måten han levde på, hadde skapt en barriere mellom oss».

18 Jehovas vitner, 2021, s. 154.

19 I de to vedtakene om Jehovas vitner ble det vist til Grunnloven § 104 tredje ledd; se Statsforvalteren i Oslo og Viken, 2022a, s. 2; Statsforvalteren i Oslo og Viken, 2022b, s. 5. Alle tre vedtakene viser til artikkel 19 i Barnekonvensjonen om å «treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale og opplæringsmessige tiltak for å beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold ...»

20 Statsforvalteren i Oslo og Viken, 2022a, s. 2.

21 Statsforvalteren i Oslo og Viken, 2022a, s. 6.

22 Statsforvalteren i Oslo og Viken, 2022b.

ningsomgjøringen ikke førte fram.²³ I Borgarting lagmannsrett ble ordet «negativ sosial kontroll» om Jehovas vitner brukt i alt 50 ganger og «psykisk vold» brukt 44 ganger. Videre ble «sosial distansering» brukt 55 ganger om Jehovas vitners «regler» for hvordan medlemmer skal forholde seg til ikke-medlemmer. Borgarting lagmannsrett fant ikke at Jehovas vitners praksis utgjorde en «krenkelse av barns rettigheter»;²⁴ merk at formuleringen «under tvil» ble uttrykt tre ganger i vurderingen av psykisk vold. Høyesterett var under dissens (3–2) enig med Borgarting. Det engelske verbet «to shun» ble debattert av de to partene i Høyesterett. I tråd med Borgarting lagmannsrett oversatte advokaten for Jehovas vitner «shun» med «sosial distansering», mens regjeringsadvokaten framholdt at den beste norske oversettelsen av «shun» er «å sky», noe som er en sterkere avstandstaken enn «distansering». Høyesterett valgte ordet «utstøte» og la til grunn at familieband i den *nærmeste* familien ikke brytes når én blir ekskludert eller velger å melde seg ut.²⁵

En Høyesterettsdom fra 2022 handlet om et tidligere medlem som var blitt ekskludert mot sin vilje etter et overgrep fra et annet Jehovas vitne-medlem, og som ikke fikk ha kontakt med sine (voksne) barn, som fortsatt var Jehovas vitner-medlemmer. Høyesterett erkjente at «eksklusjonen har meget store personlige konsekvenser ...»,²⁶ men Jehovas vitner vant saken.

Jehovas vitner praktiserer et svært sterkt skille mellom «de kristne» og «de verdslige»; samtidig er det ikke enkelt å skjønne hva det reelle problemet med det verdslige er. Som eksempel bruker jeg utsagnet: «Det er å gi avkall på sin plass i den kristne menighet ved sine handlinger, for eksempel ved å bli en del av en verdslig organisasjon som har formål som er i strid med Bibelen, ...»²⁷ Ut fra det vi vet om at Jehovas vitner forbyr sine medlemmer å stemme ved valg, vil politiske partier omfattes, og også menneskerettighetsorganisasjoner, siden disse på ulike måter fremmer menneskerettigheter for lhbt+-personer.²⁸ Hvilke andre organisasjoner som «har formål som er i strid med Bibelen»,

23 Statsforvalteren i Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus, 2024.

24 Borgarting, 2025. Lenke til ulike brev og dommer finnes på [jwpsa.com](https://www.jwpsa.com) 2025.

25 Høyesterett, 2026, avsnitt 45 og 96–97.

26 Høyesterett, 2022, avsnitt 52; se også avsnitt 105.

27 Jehovas vitner, 2021, s. 152.

28 Fire steder omtales homoseksuelle handlinger – én gang som eksempel på «alvorlige synder»; se Jehovas vitner, 2021, 148.

er ikke opplagt. Regjeringen understreker i lovproposisjonen om ny lov om tros- og livssynssamfunn at den *ikke* vil «kreve at det enkelte tros- og livssynssamfunnet positivt understøtter eller fremmer slike demokratiske verdier som vårt samfunn bygger på, som vilkår for tilskudd.»²⁹

Problemet med å holde barn segregert fra samfunnet tematiseres i *En segregert barndom. Oppvekst i bokstavtro kristne trossamfunn i Norge*.³⁰ De 28 voksne personene som er intervjuet – der rekrutteringen har skjedd via organisasjonen Hjelpekilden – kommer fra Brunstad Christian Church, Jehovas vitner, mormonerne, adventistene, læstadianske menigheter, pinsekarismatiske menigheter – og to menigheter som også er skoleeiere: Menigheten Samfundet og Guds menighet i Lofoten. Sistnevnte omtales i media, men er ikke funnet å ha en praksis som strider mot norsk lov.³¹ Menigheten Samfundet velges derfor.

Lojaliteter til religiøse autoriteter vs. lojaliteter til politiske autoriteter: skoler eid av Menigheten Samfundet og Det Almindelige Samfund

I dette underkapitlet drøftes grunnskolen, der normen om akademisk frihet ikke spiller inn på samme måte som i høyere utdanning. Avhandlingen *Barnets rett til selvbestemmelse i forhold til religiøse normer* retter oppmerksomheten mot skoler, både offentlige og private, særlig der disse er forankret i religion eller livssyn.³² To hovedtilnærminger kan brukes i en drøfting av skoler: kommunitarisme, altså at «kulturelt og sosialt integrerte lokalmiljøer er samfunnets grunnleggende enhet»,³³ eller liberalisme, som legger vekt på individets friheter og rettigheter. Kommunitarisme kan også anvendes

29 Regjeringen, 2019c, s. 191; for vedtak fattet under den forrige loven, se fylkesmannen [statsforvalteren] i Oslo og Akershus, 2019; se også Stålsett, 2020.

30 Smette mfl., 2026.

31 Haugen, 2026b drøfter både medieomtale og tilsyn.

32 Köhler-Olsen, 2012.

33 Thorsen, 2021; Köhler-Olsen, 2012, s. 197–201.

på religionssamfunn med klare forventninger til sine medlemmer; da blir menigheten – med en gitt religiøs lære – å forstå som den «grunnleggende enhet». Menneskerettigheter, særlig foreldreretten, trekkes inn i drøftingen. Foreldreretten kan ikke sette til side de fire prinsippene i Barnekonvensjonen – barns beste, ikke-diskriminering, liv og utvikling, og rett til å bli hørt.

Innledningsvis er det relevant at Menigheten Samfundet – som eier tre skoler i Kristiansand og en i Egersund – i sine Grunnregler sier «Samfundet har en lærerutdanning som gjennomføres i tillegg til offentlig lærerutdanning.»³⁴ Menigheten Samfundet mistet retten til statsstøtte for 2023 og 2024, men klaget til Barne- og familiedepartementet og fikk medhold i 2025.³⁵ Statsforvalteren i Agder («Statsforvalteren») konkluderte: «Man oppfordres til å ikke ha kontakt med tidligere medlemmer som har meldt seg ut av Menigheten Samfundet.»³⁶ Hele Grunnloven § 104, § 3 i trossamfunnsloven og artikkel 12 i Barnekonvensjonen om barnets rett til å uttrykke synspunkter ble vist til av Statsforvalteren. Videre skriver Statsforvalteren at «medlemmer blir opplært og oppfordret til å begrense eller ikke ha kontakt med tidligere medlemmer»;³⁷ at «det er synd å delta i fremmed gudsdyrkelse»³⁸ – formuleringen er fra 2000 – og «Barn som tilhører menighetene opplæres ved Samfundets grunnskoler»; verbet er «oppfordre».³⁹ Vedtaket finner «negativ sosial kontroll av barn og unge ...»⁴⁰ – et begrep som altså ikke brukes i loven – og at «lovbruddene

34 Menigheten Samfundet, 2020, § 9 (utdrag).

35 Barne- og familiedepartementet, 2025. Tre temaer vurderes: frihet i valg av skole, retten til fri utmelding og negativ sosial kontroll av barn. For de to siste uttrykker Barne- og familiedepartementet «grunn til bekymring». Reaksjoner ved å *ikke* være konfirmert i menigheten er å ikke få stemmerett, gå til nattverd, være fadder eller bli viet; dette omtaler Barne- og familiedepartementet, 2025, s. 25: «vi anser ikke dette som sanksjoner ...»

36 Statsforvalteren i Agder, 2023, s. 4; fra Menighetsbok gjengis et lengre sitat, som ender med «holde seg borte fra dem som ved sitt hyklerske liv vil trekke dem bort fra Gud og friste til synd»; samme side siterer også et 2013-vedtak i Samfundsstyret som viser til Paulus' befaling om å «skille dere fra dem ...», slik at «vi selv ikke skal bli smittet og falle i synd.»

37 Statsforvalteren i Agder, 2023, s. 6. Merk at vedtak om å holde tilbake statsstøtten også skjedde for 2024.

38 Gjengitt i Statsforvalteren i Agder, 2023, s. 5.

39 Statsforvalteren i Agder, 2023, s. 6; videre forklares det at dersom foreldrene velger offentlige skoler, skal de kontaktes av rektor og forstander.

40 Statsforvalteren i Agder, 2023, s. 11.

fremstår som forsettlige.»⁴¹ Et ankepunkt fra Menigheten Samfundet er at Statsforvalteren ikke har tilstrekkelig oppdatert informasjon til å vurdere *dagens praksis*.

Mens klagen ble behandlet, annonserte Menigheten Samfundet at kirkesamfunnet vil endre reglene om barns skolevalg og beslutningsstrukturen ved skolene;⁴² dette ble konkretisert i august 2025.⁴³

Det Almindelige Samfund – som eier én skole i Egersund – brøt med Menigheten Samfundet i 1901. Statsforvalterens undersøkelse av kirkesamfunnet endte uten merknader i 2025.⁴⁴

Én av skolene eid av Menigheten Samfundet hadde tilsyn i 2024. Tilsynet endte med å svare nei på spørsmålet «Driver skolen virksomheten sin slik at opplæringen dekker læreplanen i faget?» Grunnen var kort fortalt dokumentet *Samfundets skoler og Kunnskapsløftet. Tilpasning til læreplanen*. Kapittel 4.8 – med tilpasninger for seks fag (ikke KRLE) – tydeliggjør kristen dogmatikk.⁴⁵ Disse læreplanene gikk altså lenger enn de såkalte «Godkjente synliggjøringstillegg»⁴⁶ – hjemlet i privatskoleforskrifta § 5-2, utarbeidet for alle kristne privatskoler av Kristne Friskolers Forbund (KFF), og godkjent av Utdanningsdirektoratet.

Konklusjonen for den ene skolen resulterte i et nytt tilsyn ved alle de fire skolene eid av Menigheten Samfundet og den ene skolen eid av Det Almindelige Samfund. Alle tilsynsrapportene – som har noe ulik vektlegging⁴⁷ – konkluderte med at opplæringen ikke dekker læreplanen i naturfag, samfunnsfag, norsk og KRLE.

41 Statsforvalteren i Agder, 2023, s. 11.

42 NRK, 2025.

43 Ryssdal, 2025, s. 1: (i) konfirmasjonsundervisning skal skje uavhengig av skolene; (ii) undervisning om andre religioner og livssyn tilpasses; (iii) bedre risikoanalyser knyttet til skolemiljøet, med særlig fokus på verdigrunnlaget; (iv) nye prosedyrer for inntak; og (v) forstandere i menigheten deltar ikke på møter på skolen.

44 Statsforvalteren i Agder, 2025.

45 Utdanningsdirektoratet, 2024, s. 6: «en risiko for at elevene ikke får opplæring fullt ut i samsvar med læreplanen.»

46 Kristne Friskolers Forbund, 2020.

47 Jeg bruker rapporten som omhandler Sentrum i Kristiansand – se Utdanningsdirektoratet, 2025b – fordi homofili omtales mer eksplisitt her enn i noen av de andre rapportene. De fem rapportene har samme dato.

Den skolen som hadde to tilsyn på to år, reagerte på at den første versjonen av den nye tilsynsrapporten ikke tydeliggjorde flere forhold som hadde blitt utbedret – formuleringen er «avvik ble lukket» – etter 2024-tilsynet.⁴⁸ I de endelige tilsynsrapportene ble det funnet mye som Utdanningsdirektoratet «ser alvorlig på», inkludert at «læreboken for 7. trinn særskilt fremstiller homofilt samliv som skremmende og illegitimt, likestilt med kjønnslig omgang med egen familie og med dyr.»⁴⁹ Alle fem rapporter finner at opplæringen:

er i strid med læreplanverket og kravene i privatskoleloven og likestillings- og diskrimineringsloven. Dere formidler et syn på homofili som ikke er i tråd med plikten til å fremme de ulike menneskerettighetene som er nedfelt i FN-konvensjonene og som går frem av likestillings- og diskrimineringslovens formålsbestemmelse.⁵⁰

Tilsvaret til den første versjonen av tilsynsrapporten viste til KFF-generalsekretæren, som har understreket: «En kristen skole skal undervise i det man tror på» og «det er en helt naturlig del av en kristen skole å undervise at kristen tro uttrykker grunnleggende sannheter ...»; samtidig skal det undervises «med respekt for andre synspunkter og livssyn.»⁵¹ Å likestille homofilt samliv med overgrep mot familiemedlemmer eller mot dyr kan ikke sies å uttrykke respekt. KFF-generalsekretæren uttrykte senere at konklusjonene i den endelige rapporten, samt ytringer fra en avdelingsdirektør i Utdanningsdirektoratet, representerte: «et klart brudd på religionsfriheten om kristne skoler fratas retten til å gi uttrykk for hva de står for i undervisningen ...»⁵² Mange vil være uenige i at en lærebok for 7. klasse er egnet til «å gi uttrykk for hva [trossamfunnet] står for ...»

Allerede før de siste tilsynsrapportene fra Utdanningsdirektoratet uttalte en av forfatterne av KRLE-lærebøkene til skoler eid av Menigheten Samfundet

48 Samfundets skole Sentrum, 2025.

49 Utdanningsdirektoratet, 2025b, s. 11–12. Identisk formulering finnes i én annen tilsynsrapport.

50 Utdanningsdirektoratet, 2025b, s. 12.

51 Samfundets skole Sentrum, 2025, s. 7–8; gjengir Audun Raen, intervjuet av Gilje, 2025a.

52 Gilje, 2025b, gjengir Raen.

at han ser behovet for en «gjennomgang av disse bøkene ...»⁵³ Videre skriver advokaten, i klagen over vedtakene fra Utdanningsdirektoratet, om 7.-klasseboken gjengitt over: «I påvente av en fullstendig revisjon vil skolen revidere og erstatte side 24, 25 og 28 i boken. Boken tas midlertidig ut av bruk i undervisningen frem til dette er gjennomført.»⁵⁴ Menigheten Samfundet reviderte i 2025 dokumentet *Samfundets skoler og Kunnskapsløftet. Tilpasning til læreplanen*, bl.a. med setningene «Undervisningen må skje i tråd med gjeldende læreplaner»,⁵⁵ og «læremidlene ... skal ... sikre at elevene får opplæring i tråd med kompetansemålene i alle skolefag.»⁵⁶

I et demokrati er det gode grunner til at normene, slik de uttrykkes av politiske autoriteter, bør ha forrang foran normene slik de uttrykkes av religiøse autoriteter, blant annet for at den nødvendige integreringen skal finne sted i samfunnet, og fordi det er viktig å oppøve kritisk tenkning som ikke knyttes for tett til religiøse dogmer. Vurderingene gjort av Statsforvalteren om bortfall av statsstøtte til Menigheten Samfundet og tilsynene til Utdanningsdirektoratet kan likevel kritiseres. For det første overses lovforarbeidene; disse understreker tilpasninger for religionsundervisningen.⁵⁷ For det andre overses bestemmelser i ØSK-konvensjonen, Barnekonvensjonen og 1. tilleggsprotokoll til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen – som etter § 2(2) og § 3 i menneskerettighetsloven skal gå foran norsk lov i tilfelle motstrid. I tillegg til artikkel 10(1) i ØSK-konvensjonen om vern av familien, som anerkjenner familien som «ansvarlig for omsorgen for og utdannelsen av barn», så vi i kapittel 8 at etter ØSK-konvensjonen artikkel 13(3) skal statene «respektere

53 Tonstad, 2024, gjengir Glenn Tore Jensen.

54 Ryssdal, 2025, s. 3.

55 Menigheten Samfundet, 2025, s. 6. Setningen etterfølger tre andre setninger, der én omtaler «kristendomsopplæring» og én «alle skolens fag». Den fjernede setningen er «Skolen drives ut fra det lære- og verdigrunnlag som Samfundets menigheter bygger på.» Merk at det ikke er endringer i kapittel 4.8, som ble vektlagt av Utdanningsdirektoratet, 2024.

56 Menigheten Samfundet, 2025, s. 13. Tre setninger er fjernet; den første lød: «Lærestoffet må gjennomgås og behandles på en måte som ikke kommer i strid med skolens grunnleggende tanker og målsetting.»

57 Regjeringen, 2017, s. 330, som presiserer at § 27 om ikke-diskriminerende undervisning og læremidler «ikke omfatter læremidler eller undervisning som er en naturlig del av religionsundervisningen.» Se også s. 248 om at kjønnsdiskriminerende læremidler kan brukes i religionsundervisning, med presiseringen: «Unntaket gjelder imidlertid bare læremidler brukt i religionsundervisningen.»

foreldres rett til å sikre sine barn en religiøs og moralsk undervisning som er i samsvar med deres egen overbevisning». Samme formulering finnes i 1. tilleggsprotokoll.⁵⁸ Barnekonvensjonen artikkel 14(2) om tanke-, samvittighets- og religionsfrihet gir foreldre og verger rett og plikt til å veilede barnet.⁵⁹ Dette reflekterer en kommunitaristisk forståelse – der det kan være riktig å noen ganger beskytte barnet mot det som vurderes som skadelig for barnet.⁶⁰

To bestemmelser som gir foreldre «frihet til å opprette og drive undervisningsinstitusjoner» – ØSK-konvensjonens artikkel 13(4) og Barnekonvensjonen artikkel 29(2) – presiserer at undervisningen må være i overensstemmelse med statlige minstekrav. De «Godkjente synliggjøringstillegg» fra KFF er i tråd med statlige minstekrav. Undervisningen skal også være i overensstemmelse med prinsippene for utdanningen. Barnekonvensjonens prinsipper er mest omfattende; disse ble forklart i kapittel 8, og rommer også kollektive dimensjoner som «kulturell identitet» og «nasjonale verdier». Felles for prinsippene i ØSK-konvensjonen og Barnekonvensjonen er menneskerettighetsrespekt og toleranse. Kort fortalt reflekterer disse en respekt for individer, altså en liberalistisk forståelse, der barnet vokser opp til å «bli en aktør i sitt eget liv ...»⁶¹ Den religiøse myndighetsalderen i Norge er 15 år, som spesifisert i trossamfunnsloven.

Norske myndigheter har *ulik* aksept for religiøs formidling i et trossamfunn – jf. BCC over – og i en skole eid av et trossamfunn. Et trossamfunn kan formidle at «homofili er ifølge Bibelen synd». Ut fra forarbeidene til likestillings- og diskrimineringsloven kan en kristent forankret skole kun gjøre dette i religionsundervisningen,⁶² forutsatt at skolen i all annen kommunikasjon og i alle andre fag oppfyller alle elementer i formålsbestemmelsen i privat-

58 1. Tilleggsprotokoll ble vedtatt i 1952; artikkel 2 om rett til utdanning avsluttes med formuleringen «respekt for foreldres rett til å sikre slik utdanning og undervisning i samsvar med deres egen religiøse og filosofiske overbevisning.»

59 Barnekonvensjonen artikkel 14(2). Artikkel 14(3) spesifiserer gyldige unntak for barns religionsfrihet slik den er nedfelt i artikkel 14(1), nemlig «begrensninger som er fastsatt ved lov og som er nødvendige for å beskytte offentlig trygghet, orden, helse eller moral eller andres grunnleggende rettigheter og friheter.»

60 Köhler-Olsen, 2012, s. 206; hun oppsummerer begrepet «liberal paternalisme», lansert av Michael Freeman i boken *The Moral Status of Children*.

61 Köhler-Olsen, 2012, s. 187.

62 Regjeringen, 2017, s. 248 og 330.

skoleloven og likestillings- og diskrimineringsloven, og generelt skaper et trygt skolemiljø for alle. For at dette skal oppnås, er det rimelig å forvente at det i undervisningen understrekes at det er Paulus som uttrykker dette, ikke Jesus,⁶³ og at Paulus lister opp «menn som ligger med menn» sammen med en rekke andre synder, bl.a. grådighet og løgn.⁶⁴

Ut fra forståelsen av at samvittighetsfrihet handler om å tillates – ut fra en alvorlig og dyptfølt overbevisning – å ikke bli pålagt å handle slik at du bringer skade, kan skoleledelsens og foreldrenes samvittighetsfrihet forstås slik: Man vil unngå å skade barn; snarere beskytte barn. En *forståelse* innebærer ikke at man må være *enig* i denne overbevisningen, heller ikke at barn trenger slik beskyttelse, eller at homofili er skadelig for den som faktisk har tiltrekning til personer av samme kjønn, altså homofil orientering eller homofil identitet.

Lojaliteter til religiøse autoriteter: tvangsekteskap og kjønnslemlestelse

For tvangsekteskap forstår regjeringen at dette også omfatter såkalte «religiøse vigslers», som er vigselforbindelser uten rettsvirkninger.⁶⁵ Slike vigslers har skjedd i norske moskeer – med aktiv involvering av personer i nå oppløste

63 Jesu lengste «syndekatalog» finnes i Markus 7,21-22 (det som gjør et menneske urent); se også Matteus 15,19. Paulus' tre syndekataloger som omfatter menn som har sex med menn, finnes i Rom 1,27-31, 1 Kor 6,9-10 og 1 Tim 1,11-12. Paulus har minst sju syndekataloger som ikke omtaler menn som har sex med menn; se Rom 13,13-14, 1 Kor 5,9-11, 2 Kor 12,20-21, Gal 5,19-21, Ef 5,3-5, Kol 3,5-9a og 2 Tim 3,2-4. De to versene i det de kristne omtaler som Det gamle testamentet, som forbyr menn å ha sex med menn, er 3 Mos 18,22 – merk at vers 19 forbyr å omgås «en kvinne er uren med menstruasjon, ...» – og 3 Mos 20,13 – merk at etter vers 9 skal også den «dø» som «forbanner sin far eller sin mor, ...»

64 Norea mediemisjon udatert tydeliggjør: «Homofil praksis nevnes midt i en serie med andre synder. Paulus gjør det ikke til en spesialsynd, men setter den på linje med tyveri, rusmisbruk og sladder. Homoseksualitet er verken bedre eller verre enn andre krenkelser av Guds bud.» Norsk Luthersk Misjonssamband – som har det som de selv omtaler som «klassisk» syn på ekteskap og samliv – står bak Norea mediemisjon.

65 Regjeringen, 2019c, s. 80.

Profetens Ummah og ved hjelp av mobiltelefon – der kvinnen var i moskeen og mannen var i Hellas.⁶⁶ Hendelser som har skjedd for lenge siden og før den nye loven trådte i kraft, bør ikke få konsekvenser for statsstøtten, men det vil stille seg annerledes dersom nyere eksempler på slik praksis blir funnet hos moskeer i Norge.

For støtte til kjønnslemlestelse viste en TV2-dokumentar fra 2000 at noen moskeer støttet det å følge foreldrenes vilje og la seg omskjære; en av moskeene saksøkte TV2,⁶⁷ uten å nå gjennom med søksmålet. Også her vil det samme prinsippet gjelde, nemlig at det er nyere handlinger som kan gjøre det aktuelt å vurdere reduksjon i eller nekting av statsstøtte. Det er relevant at opplæring av imamer i Norge, arbeid innad i muslimske menigheter og dialog med andre trossamfunn, og en rekke handlingsplaner fra norske regjeringer har medført en helt annen bevissthet om omskjæring av jenter enn i 2000. Kjønnslemlestelse skjer antakelig fortsatt på norske jenter – men i utlandet. På verdensbasis anslår UNICEF at 230 millioner jenter og kvinner lever med kjønnslemlestelse.⁶⁸

Det er ingen tvil om at kvinnelig omskjæring faller innenfor formuleringen «alvorlig krenker» i § 6, første ledd i lov om tros- og livssynssamfunn. Som vi husker fra kapittel 5, innebærer det å være omskåret at en kvinne ikke anses som å være «åpen». Det er all grunn til å ta avstand også fra den underliggende holdningen om at denne svært skadelige praksisen av noen forstås som det som skal hindre menn i å utnytte kvinner seksuelt. Verken tvangsekteskap – som bryter med individets selvbestemmelse – eller kjønnslemlestelse – som bryter med individets integritet – har krav på forståelse eller aksept som en samvittighetsoverbevisning. Omskjæring av gutter stiller seg helt annerledes, som gjort rede for i kapittel 5.

66 Storhaug, 2015.

67 Grandre, 2004.

68 UNICEF, 2024

Religiøst forankret nasjonalisme og «tradisjonelle verdier»

Det er mange eksempler på at majoritetsreligionen brukes av statslederne til å fremme ekskluderende nasjonalisme og tradisjonisme. Dette ser vi blant annet i Myanmar og Sri Lanka (buddhisme), India (hinduisme), Israel (jødedom), Iran og Saudi-Arabia (shia- og sunni-islam) og Polen og Russland (katolsk og ortodoks kristendom). Merk at både India, Israel og Russland er selverklærte sekulære stater, men tillater at religiøse aktører påvirker politikken på ulike måter. På hvilken måte kan denne utviklingen gi opphav til samvittighetskonflikter? Vi husker at kjernen i samvittighetsfrihet er å tillates å ikke handle i strid med sin dype overbevisning, ut fra en forståelse av at handlingen vurderes som å kunne skade andre.

Situasjonen i Russland er interessant.⁶⁹ Russland tok en lederposisjon internasjonalt rundt år 2010, både i Europarådet og i FNs menneskerettighetsråd, i å fremme såkalte tradisjonelle verdier som en måte å fremme menneskerettigheter på. I årene før hadde Den russisk-ortodokse kirke utviklet en menneskerettighetspolitikk som markerte avstand fra vestlige frihetsidealer og sekularisme, og vektla tradisjonell moral.

Det var særlig organisasjonen Det russiske folkekonsilet (Folkekonsilet), et organ under Den russisk-ortodokse kirke, som «fostret sterkere nasjonalisme ...»⁷⁰ Menneskerettighetserklæringen, vedtatt av Folkekonsilet i 2006, understreket at «det ikke finnes noe slikt som umoralsk verdighet.»⁷¹ Med denne forståelsen er verdighet noe som oppnås ved å opptre moralsk, slik Den russisk-ortodokse kirke forstår moral, og ikke noe mennesket har i kraft av å være et menneske.

Denne graderingen av menneskeverd er absolutt ikke i tråd med det norske konservative organisasjoner, som Normisjon, står for, som vi så i kapittel 7.⁷² Dersom Den russisk-ortodokse kirke får gjennomslag for at verdighet er noe man oppnår gjennom rett livsførsel, og slik oppnår det som ortodoks

69 Haugen, 2017.

70 Stoeckl, 2014, s. 30.

71 Folkekonsilet, 2006, avsnitt 4.

72 Normisjon, 2016, s. 3.

teologi omtaler som guddommeliggjøring, skapes det en rangering. Idealet er det syndfrie, dydige og lojale mennesket.

Krav om lojalitet til det russiske regimet har blitt betydelig strengere etter Russlands storskala-invasjon i Ukraina i 2022; det må ikke glemmes at Russlands første militære maktvertakelse av Krym og Øst-Ukraina skjedde allerede i 2014, både ved å støtte ukrainske separatister og gjennom egne soldater – som ikke brukte russiske militæruniformer. Skolene i Russland er nå pliktige å ha én time i uken kalt «samtale om viktige emner», spesifikt for å støtte opp om russisk patriotisme; emnet var allerede planlagt av russiske utdanningsmyndigheter før 2022-invasjonen av Ukraina. Lærere som ikke vil undervise i emnet, kan bli avskjediget, og foreldre som lar barna utebli, kalles inn til forhør hos den russiske sikkerhetstjenesten, FSB.⁷³

Å ytre seg kritisk mot invasjonen, noe flere prester har gjort, kan medføre ikke bare stempling som ekstremist, men også lange fengselsstraffer. En straffe-bestemmelse innført i 2023 har en minimumsstraff på tre år for å «diskreditere hæren», og minst én prest er dømt for «blasfemi mot kirken» etter å ha kritisert invasjonen.⁷⁴ En viktig bakgrunn for å forstå en slik anklage og dom er et annet begrep fra ortodoks teologi: symfonia. Dette handler om at stat og kirke skal gjensidig slutte opp om og styrke den andre, for slik å arbeide for de samme målene. Denne tenkningen kommer til uttrykk i Menneskerettighetslæren,⁷⁵ som understreker at menneskerettigheter «ikke bør undergrave kjærligheten til ens hjemland», og «ikke kan settes mot verdier og interesser til ens hjemland, samfunnet og familien»,⁷⁶ slik at det er «særlig farlig å fornærme religiøse eller nasjonale følelser.»⁷⁷

Menneskerettighetslæren viderefører en eksklusiv forståelse av menneskerettigheter. Bare menneskerettigheter som vurderes som forenlig med en bestemt ortodoks kristen moralsk forståelse, kvalifiserer som egentlige menneskerettigheter. Faktisk kan Menneskerettighetslæren leses dithen at moderne menneskerettigheter, som legger vekt på valgfrihet, fremmer umoral. Valgfrihet kan bety frihet til å velge det onde, slik Den russisk ortodokse

73 Satanovskiy, 2022.

74 Morken, 2023.

75 Den russisk-ortodokse kirke, 2008.

76 Den russisk-ortodokse kirke, 2008, avsnitt III.5.

77 Den russisk-ortodokse kirke, 2008, avsnitt IV.4.

kirke forstår dette, og ondskap og frihet er uforenlige.⁷⁸ Frihet forstås altså som å gjøre det «gode».

Et siste eksempel på denne tenkningen er utsagnet til den nåværende patriarken i Den russisk-ortodokse kirke. Før han ble patriark, mente han at verre enn fremmedfrykt var

personer som uten tanke på moral vanærer [ravage] hellige steder, spytter på sitt fedreland og ødelegger sin kultur. (...) En slik person vil i neste omgang gå og drepe andre på grunnlag av rase eller tro. Det finnes én udelelig moral.⁷⁹

Denne graderingen av menneskeverdet, kritikken mot frihetsverdier og vektleggingen av lojalitet vil naturligvis støte mange, særlig dem som lever liv som ikke samsvarer med ortodokse normer, eller som ikke vil være lojale mot et autoritært og intolerant nasjonalistisk regime. Deres overbevisninger og ytringer om hva de mener er rett, både innenfor kunst, politikk, skole og kirke, kan begrenses eller til og med forbys. Mest kjent er nok Maria («Masha») Vladimirovna Alyokhina, Nadezhda («Nadya») Tolokonnikova og Yekaterina Samutsevich fra det russiske punk-bandet Pussy Riot. Etter en Putin-kritisk sang i en kirke ble de i 2012 dømt til to års fengsel for «hooliganisme, motivert av religiøst hat»; Alyokhina og Tolokonnikova har senere vært angrepet og arrestert flere ganger. I 2023 demonstrerte Pussy Riot i Indianas høyesterettsbygning, mot Indianas strengere abortlovgivning.⁸⁰

En annen som utviste stort mot – og måtte bøte med livet – var Aleksej Navalnyj. Han ble behandlet i Tyskland etter å ha blitt forgiftet av nervegassen novitsjok i 2020. Han hadde lenge vært den sentrale opposisjonelle mot Putins regime, og etter å ha klaget Russland inn for Den europeiske menneskerettighetsdomstolen fikk han i 2018 medhold i klagen på sju arrestasjoner han hadde opplevd. Navalnyj kunne ha fått asyl i Tyskland. Likevel valgte han å reise hjem til Russland i 2021, og ble arrestert på flyplassen da han ankom. En dom på 19 år for «ekstremistisk virksomhet» ble avsagt i 2023, og han

78 Den russisk-ortodokse kirke, 2008, avsnitt II.2.

79 Radio Free Europe, 2006.

80 Heinrichs, 2023.

døde brått i fangeleiren i 2024, forgiftet av gift fra sør-amerikansk pilgiftfrosk. Dokumenter som er smuglet ut av fengselet av advokaten hans, har resultert i boken *Patriot*.⁸¹ Her forteller han blant annet om sin omvendelse til kristendommen. Navalnyj verdsatte en religion som er bygget på en lære om Jesus som var villig til å ofre seg for andre; og han ville selv vise at han ikke var redd for brutaliteten til Putin-regimet.

Vi så over at også biskopene i Norge, i et brev som protesterte mot Quisling-regimets innblanding, uttrykte at blant annet kunsten må ta hensyn til «Guds klare ord og bud.»⁸² At kristne ledere vil fremme moral over umoral, er altså ikke noe Den russisk-ortodokse kirke har stått alene om å mene. Denne kirken har imidlertid gått langt i å vektlegge den rette livsførsel, og at menneskerettighetene, vestlige verdier og sekularisme direkte undergraver denne livsførselen.

Denne instrumentelle tilnærmingen til menneskerettigheter søker å fremme kollektive verdier, ikke individuelle rettigheter. Slik tenking, særlig fordi den finner gjenklang i det russiske regimet, er en direkte trussel mot samvittighetsfriheten.

Mangfold og mangfoldspolitikk

Samvittighetsfriheten fremmes dersom mennesker får være frie til å tenke og leve i tråd med sin overbevisning, og ikke presses til en gitt måte å tenke og leve på. En politikk som støtter opp under mangfold, vil derfor være viktig for å fremme samvittighetsfriheten. Mangfold kan innebære at vi blir eksponert for ytringer og praksiser som vi selv er uenige i, og som vi til og med kan oppleve som krenkende. Som tydeliggjort i kapittel 1 er ikke det å oppleve noe som ubehagelig eller krenkende, tilstrekkelig til å gjøre krav på samvittighetsfrihet.

81 Aleksej Navalnyj, 2024. Morken (2025) er en inspirerende kronikk om Navalnyj, med kritikk av president Trumps bruk av Navalnyj.

82 Gjengitt i Austad, 2005, s. 87.

I dette kapitlet brukes Norge som eksempel. Som vi skal se i kapittel 11 må mangfoldspolitikken ta hensyn til en rekke forhold, men prinsipielt vil mangfold og samvittighetsfrihet være gjensidig forsterkende.

Har Norge en mangfoldspolitikken, eller en politikk som setter begrensninger på mangfold? Svaret er at Norge er på vei vekk fra enhetstenkning og mot en mer aktiv mangfoldspolitikken. En studie som bare ser på vestlige land, viser at Norge *ikke* utmerker seg positivt i sine tiltak for innvandrede minoriteter, nasjonale minoriteter og urfolk.⁸³

Norge plasseres ofte i en «litt over midten»-kategori blant verdens land når ulike tiltak overfor religiøse minoriteter skal måles.⁸⁴ Pew Research Centers mål på restriksjoner omfatter også reguleringer, og reguleringer er ikke nødvendigvis i strid med menneskerettighetene.⁸⁵

Norske myndigheter praktiserer på mange måter tilrettelegging, særlig for religiøse minoriteter, men er altså mindre tilretteleggende enn stater som i perioder har fremmet multikulturalisme. Som eksempel på tilrettelegging kan nevnes opplæringslova § 2-2 femte ledd (se også § 3-13, annet ledd): «Ein elev som høyrer til eit anna trussamfunn enn Den norske kyrkja, har rett til permisjon frå skolen dei dagane trussamfunnet har helgedag ...» Tilsvarende presiseres i § 18 i trossamfunnsloven. Etter opplæringsloven er fraværet gyldig bare dersom foreldrene sørger for tilstrekkelig opplæring til at eleven kan komme tilbake etter fraværet. Merk at den forrige loven stilte krav om søknad for slikt fravær.

Videre står det i Overordnet del i Læreplanen for grunnopplæringen, under pkt. 1.2 Identitet og kulturelt mangfold:

Skolen skal støtte utviklingen av den enkeltes identitet, gjøre elevene trygge på eget ståsted, samtidig som den skal formidle felles verdier som trengs for å møte og delta i mangfoldet, og åpne dører mot verden og framtiden.⁸⁶

83 Banting mfl., 2006, s. 56–62.

84 Fox, 2020; Fox, 2016; Pew Research Center, 2019, s. 86, 95 og 123.

85 Årsheim, gjengitt i Stefanusalliansen, 2019.

86 Utdanningsdirektoratet, 2020.

Denne balansen mellom egen identitet og ståsted, på den ene siden, og felles verdier for å kunne delta i et mangfoldig samfunn, på den andre siden, er dekkende for norsk politikk.

Det er i alle fall fire områder der ulike beslutningstakere begrenser synlige uttrykk for religion: (i) lovforbud mot ansiktsdekkende plagg i skoler og barnehager, gjeldende fra skolestart 2018; (ii) ikke -hensyn til religiøse renhetspåbud når ansatte skal betjene andre, som vi så i kapittel 2; (iii) aksept for at videregående skoler ikke setter av et eget rom til bønnerom;⁸⁷ og (iv) skolelederes nekting av å etablere kristne skolelag. Vi skal se på de to siste.

Jeg er enig med vurderingene til Likestillings- og diskrimineringsnemnda om at skoleeier ikke kan pålegges å avsette et eget rom på en skole til bønnerom. Noe annet er det å nekte et kristent skolelag å møtes i skolens lokaler i lunsjpausen – med eller uten boller. Dette er et brudd på både religions- og organisasjonsfriheten. Nektingen kan ikke sies å ha et legitimt formål, klar lovhjemmel eller være nødvendig eller forholdsmessig. At en skole eventuelt har både et kristent skolelag og et muslimsk skolelag, bør ikke gi grunn til uro for verken lokal skoleledelse eller skoleeier.

På tre områder har Norge søkt å begrense utenlandsk innflytelse på det religiøse feltet. For det første hjemler § 6 annet ledd i lov om tros- og livssynssamfunn det å nekte tilskudd dersom disse tar imot «bidrag fra stater som ikke respekterer retten til tros- og livssynsfrihet ...». Hvilke kriterier som skal brukes for å identifisere slike stater, finnes i forskrift om registrering av og tilskudd til tros- og livssynssamfunn i § 11, tredje ledd. For det andre finnes fra 2020 et rundskriv om «bortvisning av hensyn til indre sikkerhet eller

87 For en vurdering av at de to skolene ikke ble funnet å ha handlet diskriminerende, se Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2012a; Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2012b.

offentlig orden»,⁸⁸ der hjemmelen finnes i utlendingsloven § 17 første ledd.⁸⁹ For det tredje ble statsborgerloven endret i 2021 med § 26b for å kunne frata en person norsk statsborgerskap dersom vedkommende har et annet statsborgerskap og «har utvist en fremferd som kan tilsi at vedkommende sterkt vil skade [grunnleggende nasjonale] interesser.» Formuleringen «kan tilsi» gir stort rom for skjønn, og det samme gjør formuleringen «sterkt vil skade». Det er verdt å merke seg at de tre endringene alle har skjedd på 2020-tallet.

I begrepet suverenitet ligger det å kunne hindre innreise av personer som ikke har etablert rettigheter, eller som er fratatt rettigheter i et land, og de fleste stater – også Norge – har lovbestemmelser som hjemler det å frata statsborgerskap som følge av en idømt alvorlig forbrytelse.

Krav for å oppnå statsborgerskap

Tidligere var det stort sett botid og vandel som var avgjørende for statsborgerskap. Nå har listen over krav blitt betydelig lengre. På hvilken måte kan krav til å oppnå statsborgerskap ha noe med samvittighetsfrihet å gjøre, når vi husker at samvittighetsfrihet handler om å ikke agere i strid med sin dype overbevisning? Norge brukes som eksempel.

Helt vesentlig i samvittighetsfriheten er å unngå urettmessige statlige pålegg som kan gå på tvers av den enkeltes dype overbevisning, og å vekt-

88 Justis- og beredskapsdepartementet, 2020, s. 2 spesifiserer at utlendinger kan reise til Norge «for å spre et hatefullt budskap og av den grunn kan utgjøre en trussel mot offentlig orden.»

89 Også § 126 om nasjonal sikkerhet hjemler bortvisning; i § 17 første ledd er det bokstav l som er grunnlaget for rundskrivet. Både bokstav l og bokstav c handler om Schengen-området. Justis- og beredskapsdepartementet (2020b, s. 2) skriver: «Oppføring på den danske sanksjonslisten [Udlændingsstyrelsen, 2026] vil som regel innebære at det gis et innreiseforbud som gjelder hele Schengen-området, inkludert Norge, og registreres i Schengen Informasjonssystem (SIS).» Personer med oppholdstillatelse i et annet Schengen-land kan være på den danske listen, men ikke være registrert i SIS. Udlændingsstyrelsen (2026) omtaler også en ikke-offentlig Opmærksomhedsliste, som kan omfatte «udlændinge, hvis ytringer ikke fuldt ud opfylder betingelserne for optagelse på sanktionslisten.»

legge den enkeltes mulighet til å la sine overbevisninger styre små og store valg. Kan samvittighetsfriheten komme i spill som del av kravene for å oppnå statsborgerskap? Her har Danmark over mange år stilt langt flere krav enn Norge, men Norge nærmer seg situasjonen i Danmark uten å stille like strenge språkkrav som i Danmark. I Sverige er det vedtatt å innføre språk- og samfunnskunnskapstest, samt «skötsamt och hederligt levnadssätt».⁹⁰

Enhver stat er fri til å stille sine krav til hva som skal kreves for å kunne få statsborgerskap. Samtidig er enhver stat pliktig til ikke å diskriminere og til å legge til rette for at politiske rettigheter kan utøves, altså en form for medborgerskap.

I Norge kreves etter statsborgerloven § 7 at søkeren fyller sju krav: (i) avklart identitet; (ii) er minst 12 år; (iii) er bosatt i riket; (iv) fyller kravene om permanent opphold; (v) har minst sju års opphold; (vi) har bestått prøver i norskkunnskap og samfunnskunnskap; og (vii) er ikke straffet eller har utholdt såkalt karenstid hvis straffet. Fra 2020 er det ikke lenger krav om at man må ha frasagt seg sitt andre statsborgerskap. Kravene om permanent opphold finnes i § 62 i utlendingsloven, og ett av disse kravene er at vedkommende er selvforsørget de siste tolv månedene.

Ingen av disse kravene er problematiske ut fra samvittighetshensyn, siden de ikke berører noe som handler om religiøse eller ikke-religiøse overbevisninger. Det å kreve at man skal oppfylle noen krav for å ha bedre forutsetninger for å mestre livet, er ikke i seg selv galt. Samtidig er det alltid en balanse mellom statlig tilrettelegging – den klassiske integreringen – og statlig kontroll – som i faglitteraturen omtales som borgerintegrering.⁹¹ Mange av borgerintegreringstiltakene har hatt liten effekt på den faktiske integreringen, forstått som deltakelse i arbeids- og samfunnsliv.⁹² Forskerne bak disse funnene spør om den symbolske funksjonen – det at politikerne vil vise handling – er den

90 Formuleringen finnes i SOU 2025:1, kap. 8; se også Riksdagen, 2026. Lovendringene trådte i kraft 6. juni 2026. For prosessen fra 2021 med økte krav til statsborgerskap, se Asylrättscentrum 2026). For et forslag om å tilbakekalle statsborgerskap for personer med dobbelt statsborgerskap, se SOU 2026:21; mandatet gitt av Sveriges regjering 2025. Parallelt er kravene for organisasjoner som mottar offentlig støtte, blitt skjerpet.

91 Goodman og Wright, 2015; Goodman, 2014.

92 Goodman og Wright, 2015.

viktigste motivasjonen, i tillegg til ønsket om å kunne nekte statsborgerskap for noen.

Som vi så over, har Norge en moderat mangfoldspolitikk. Man pålegges ikke å gi slipp på sin egen identitet for å kunne regnes som norsk. Den inkluderende tenkningen om hvem som er norske, bekreftes av Erna Solberg ved å omtale nordmenn som

alle som innehar et norsk statsborgerskap, og som gjennom det har sluttet seg til det norske samfunnet. Det er nettopp våre vestlige idealer som tilsier at jeg ikke har andre rettigheter bare fordi jeg kan spore familien tolv generasjoner tilbake i Norge. Det står jeg fast ved.⁹³

Dette utsagnet er viktig. Det er avgjørende at de som bor i Norge, er del av det norske samfunnet og fellesskapet også uten å ha en lang slektshistorie her. Jeg vil legge til at dette også gjelder for dem der tillatelsene ikke lenger er gyldige – se kapittel 4 – men for disse kan politikere ha andre vurderinger.

I motsetning til eksempelvis Danmark er deltakelse på statsborger-seremonien frivillig, og det eneste man plikter å gjøre under seremonien, er å gjenta troskapsløftet – «støtter demokratiet og menneskerettighetene og vil respektere landets lover». Videre er det helt usannsynlig at det vil komme krav om å praktisere en spesiell væremåte, utover respekt for lovene.

De påleggene om hva som skal oppfylles for å kunne få norsk statsborgerskap, kan ikke omtales som tvang. Avslutningsvis er det likevel verdt å spørre om et eventuelt påbud i Norge – tilsvarende det som finnes i Danmark fra 2019 – om å håndhilse på en myndighetsrepresentant for å vise at man er blitt integrert, ville gitt opphav til samvittighetskonflikter. Som vi så i kapittel 2, kan det skilles mellom forventninger til håndhilsing dersom man er ansatt, og forventninger til håndhilsing med personer man møter tilfeldig, og det er rimelig å stille lavere forventninger til håndhilsing i det siste tilfellet. Likevel så vi i kapittel 2 at det å prinsipielt unngå håndhilsing med noen av det annet kjønn ikke faller innenfor samvittighetsfriheten, blant annet fordi det ikke er klare religiøse forbud knyttet til slik håndhilsing. Å pålegges å håndhilse på

93 Gjengitt av Skaug, 2020.

en myndighetsperson av motsatt kjønn er symbolpolitikk,⁹⁴ men kan også ses som en bekreftelse på en kontrakt mellom en selv og det landet man er blitt statsborger av. Det er derfor vanskelig å se at det strider mot samvittighetsfriheten å skulle pålegges å hilse på en person av motsatt kjønn som krav til å få statsborgerskap, men det er også vanskelig å se hvor hensiktsmessig et slikt pålegg faktisk er.

Oppsummering

Lojaliteten til et regime kan aldri være absolutt, og det var rett å velge ikke-samarbeid med et regime som satte retten til side, og som ville ideologisere oppdragelsen av barna og formidlingen i kirkene. Også dagens norske regime bygger på ideologi, men denne ideologien bygger på universelle normer, som demokrati, menneskerettigheter og rettsstyre – basert på tilslutning til sekulære lover. Det å kreve at nye statsborgere skal «respektere landets lover», som er det siste elementet i troskapsløftet, er ikke uttrykk for en utilbørlig lojalitetsplikt til et regime.

Norge er i langt mindre grad enn eksempelvis Russland opptatt av å knytte sammen den dominerende religionen, tradisjonelle verdier og moral, og nasjonalisme. Den norske modellen gir større rom for å kunne være fri til å ta sine egne valg.

Både som generelt viktig hensyn og som følge av den spesielle betydningen menneskerettigheter har i den norske Grunnloven, må hensynet til barnas beste tillegges stor vekt. Likevel kan ikke foreldrenes oppdrageransvar overses, slik jeg særlig viste i drøftingen av Menigheten Samfundet. Konklusjonene i klagen etter Utdanningsdirektoratets tilsyn ved de fire skolene eid av dette kirkesamfunnet og den ene skolen eid av Det Almindelige Samfund imøteses hos både politikere, pedagoger, kirkeledere og menneskerettighetsaktører – og lærere, foreldre og elever ved disse skolene.

94 Goodman og Wright, 2015.

For de tre begrensningene på utenlandsk innflytelse – finansiering fra stater, bortvisning og tap av statsborgerskap for enkeltpersoner – er det den siste som særlig gir rom for skjønn. For å illustrere hvor ulikt dette skjønnet kan praktiseres, brukes den palestinske motstandsbevegelsen som eksempel. Denne er bred, og omfatter både voldelige og ikke-voldelige og religiøse og ikke-religiøse organisasjoner, partier og militser. Disse har gjennomført terrorangrep mot vestlige mål – selv om dette primært tilhører fortiden – og fem organisasjoner deltok i terrorangrepet mot sivile og militære mål i Israel den 7. oktober 2023.⁹⁵ Det å uttrykke støtte til «palestinsk motstand» eller «globaliser intifadaen» favner bredt, men kan av enkelte tolkes som støtte til terrorangrep mot sivile.⁹⁶

Vi har til nå i svært liten grad sett annet enn fredelige protester mot produksjonslokaler av militært utstyr som brukes i Israels krigføring, også mot Nammo på Raufoss. Slike aksjoner kan forstås å falle innenfor kriteriene for sivil ulydighet, som vist i kapittel 4, fordi politisk påvirkningsarbeid har vært forsøkt uten å føre fram.

Det kan ikke utelukkes mer direkte sabotasjeaksjoner mot slike mål, noe som vil være straffbart. Hvorvidt personer som bruker et aggressivt språk i å uttrykke ulike former for støtte til «palestinsk motstand» eller voldelige aksjoner mot våpenprodusenter eller -transportører, *kan* forstås som å kunne skade «grunnleggende nasjonale interesser», er ikke et usannsynlig vurderingstema for norsk påtalemyndighet og norske domstoler.

95 Human Rights Watch, 2024.

96 Iversen (2026), kommunikasjonsrådgiver i FN-Sambandet, omtaler «terrorisme» under overskriften Palestinsk motstand; han understreker: «Man har for eksempel ikke lov til å angripe sivile.» Merk at 1. Tilleggsprotokoll til Genevekonvensjonene – om internasjonale væpnede konflikter – spesifiserer i artikkel 1(4) at den gjelder for «væpnede konflikter hvor et folk kjemper mot koloniherrredømme og fremmed okkupasjon og mot rasistiske regimer under utøvelsen av dets selvbestemmelsesrett ...»; altså er det legitimt for et okkupert folk å engasjere seg i væpnet kamp mot okkupasjonsmakten, men begrenset til militære mål og i tråd med bl.a. artikkel 35, med tittelen Grunnleggende regler.